

De Afrikaners in het werk van Van Dis klinken als Israëliërs nu

Ran HaCohen in gesprek met Jannie Schipper

Ran HaCohen (1964) studeerde Literatuurwetenschap aan de Universiteit van Tel Aviv en de KU Leuven. Hij promoveerde in Tel Aviv in de Cultuurwetenschappen en doceert daar bij de vakgroep Literatuur. Hij publiceerde tientallen vertalingen van Nederlandse (en ook Duitse) literatuur en is een sleutelfiguur voor de Nederlandse literatuur in Israël. In 2010 ontving hij de Tchernichovsky Prize for Exemplary Translation. In 2020 werd hij bekroond met de Letterenfonds Vertaalprijs, wat in Israël leidde tot hernieuwde aandacht voor en een herdruk van zijn vertaling van de Max Havelaar. Tot zijn vertaaloeuvre behoort verder onder meer werk van Anna Enquist (De verdovers, Het geheim, Contrapunt) en van klassieke auteurs als Louis Couperus en Jacob Israël de Haan. Ook vertaalde hij werk van Bernlef, Cees Nooteboom, Adriaan van Dis, Gerard Reve, en Willem Frederik Hermans (Nooit meer slapen, De donkere kamer van Damokles).

Jannie Schipper (1979) studeerde Frans en Arabisch en deed de master Journalistiek aan de Universiteit van Amsterdam. Ze woonde onder meer in Marokko, Libanon, Koeweit en Egypte en werkte daar voor diverse nationale en internationale media en het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Ook verzorgde ze journalistieke trainingen. Tussen 2018 en 2022 was ze correspondent-Israël en Palestina voor NRC Handelsblad vanuit Jeruzalem en Tel Aviv. Inmiddels werkt ze als onderzoeksjournalist voor de regionale dagbladen van Mediahuis. Dit vraagesprek verscheen eerder in NRC Handelsblad van 29 januari 2022.

De Afrikaners in het werk van Van Dis klinken als Israëliërs nu

Toen bestsellerauteur Sally Rooney onlangs aankondigde haar derde boek niet door een Israëlische uitgever in het Hebreeuws te laten vertalen, als teken van solidariteit met het Palestijnse volk en steun aan de boycotbeweging, volgden in Israël verontwaardigde reacties en beschuldigingen van antisemitisme aan haar adres. Zo niet bij de Israëlische vertaler Ran HaCohen, die de actie van de populaire schrijfster ‘heel moedig’ noemt. ‘De oproep tot dialoog is voor sommigen niets anders dan een oproep tot zwijgen. Een boycot is soms ook effectief. Anders zouden we het nu niet over de bezetting hebben.’

Ran HaCohen, de belangrijkste vertaler Nederlands-Hebreeuws in Israël, vindt niet dat hij als vertaler neutraal kan zijn in politieke kwesties. ‘Het klinkt misschien dramatisch, maar mijn leven wordt bepaald door de bezetting, ofwel apartheid,’ zegt hij. ‘Dagelijks worden Palestijnen in omringde enclaves gestopt, van hun land verdreven dat aan kolonisten wordt gegeven, en al dit onrecht wordt door mijn belastingbetaling gefinancierd. Hoe kan je dan als burger zwijgen? Had Multatuli kunnen zwijgen tegenover Nederland als “roverstaat”? Israël gaat duidelijk de verkeerde kant uit. De apartheid wordt steeds dieper, kritiek ertegen steeds zwakker.’

Vertaler, docent

Ran HaCohen werd in 1964 geboren in Rotterdam en groeide op in de Israëlische kuststad Haifa. Zijn Nederlandse moeder overleefde als peuter in onderduik de Holocaust, zijn vader werd in 1934 geboren in het toenmalige Palestina.

HaCohen studeerde literatuurwetenschappen aan de universiteiten van Tel Aviv en Leuven. Hij is hoofddocent en onderzoeker aan de letterenfaculteit van de universiteit van Tel Aviv, en is daarnaast literair vertaler Duits-Hebreeuws en Nederlands-Hebreeuws. Uit het Nederlands vertaalde HaCohen onder meer *Max Havelaar* van Multatuli, *De avonden* van Gerard Reve en vijf romans van Anna Enquist.

HaCohen werd onderscheiden met de Nederlandse Letterenfonds Vertaalprijs 2020. Hij woont alleen, in het oude noorden van Tel Aviv.

Dit interview had HaCohen het liefst helemaal schriftelijk gedaan, want ‘ik heb mijn spreektaal al lang niet geoefend’. Na een waslijst aan vragen uitgebreid en geduldig per email te hebben beantwoord, ontvangt hij journalist en fotograaf na enig aandringen alsnog hartelijk in zijn ruime woning in het noorden van Tel Aviv, om vervolgens enthousiast over zijn vak te vertellen – in bijna vlekkeloos Nederlands, met een licht Duits accent.

Met zijn Multatuli-vergelijking verwijst HaCohen naar zijn eerste literaire vertaling in 1998. ‘Ik las Max Havelaar in 1991, een paar jaar later kwamen de Oslo-

akkoorden,' vertelt hij. 'Algauw sprongen me de overeenkomsten in het oog. Dat was mijn eigenlijke motivatie voor de vertaling: nog tijdens de euforie van het "vredesproces" er een paar vraagtekens bij zetten.'

In het nawoord bij zijn vertaling trok HaCohen parallellen tussen de situatie in Indonesië als Nederlandse kolonie en de Palestijnse gebieden na de Oslo-akkoorden tussen Israël en de Palestijnen. 'Miljoenen Indonesiërs werden overheerst door een klein aantal Nederlanders,' zegt hij. 'Dat deden ze door gebruik te maken van lokale leiders. Die werden door de bevolking gerespecteerd en gehoorzaamd, maar in werkelijkheid dienden ze het belang van de kolonisator.'

De toenmalige Palestijnse leider Arafat ziet hij in hetzelfde licht. 'Hij was een authentiek leider, hij kwam terug om zijn eigen staat te vormen – maar speelde uiteindelijk de rol van onderaannemer, waardoor de bezetting voor Israël veel efficiënter werd.' Dit was in de jaren negentig een allesbehalve gangbare opvatting. 'Een klein groepje linkse activisten had dit idee en overtuigde ook mij,' zegt HaCohen. 'Maar ik vrees dat we gelijk hebben gekregen.' Tegenwoordig deelt de gedecimeerde en verbitterde vredesbeweging in Israël én de Palestijnse bevolking zijn analyse.

Bemiddelaar

Een andere politieke keuze van HaCohen was de vertaling van Adriaan van Dis' *Het beloofde land* dat zich afspeelt in Zuid-Afrika. 'Die vertaalde ik voor de mensen in Israël die zeggen: "Apartheid was vreselijk, maar hier is het heel anders." De Afrikaners in het boek klinken vaak net als Israëliërs – kolonist of niet. Je ziet dezelfde manier van denken terug.'

Tevergeefs pleitte hij bij diverse uitgeverijen voor een vertaling van Joris Luyendijks *Het zijn net mensen*, het boek uit 2006 over berichtgeving vanuit het Midden-Oosten. 'Wat Luyendijk schrijft, bijvoorbeeld over de Israëliëse propaganda tegenover de Palestijnse, was leerzaam voor mij, en leek me ook leerzaam voor andere Israëliërs. Maar het is niet gelukt.'

Lachend vertelt HaCohen wat één van de uitgevers opgaf als reden voor zijn weigering: 'Ik kan je niet alleen vertellen dat er slechts honderdvijftig kopers zullen zijn, ik kan je ook alvast hun namen geven.' HaCohen verklaart: 'Wij houden er als Israëliërs niet van als buitenlanders over ons vertellen. Terwijl ik juist die blik van buitenaf interessant vind.'

Vorig jaar kreeg HaCohen de prestigieuze Letterenfonds Vertaalprijs, onder meer voor zijn vertalingen van Multatuli en Anna Enquist. De jury roemde HaCohen behalve als vertaler ook als 'bemiddelaar voor de Nederlandse literatuur in Israël'. Die taak is wat hem betreft nog niet volbracht. Om als boek uit een kleiner taalgebied kans te maken op vertaling naar het Hebreeuws, was een link met de Holocaust tot voor kort bijna een absolute voorwaarde, vertelt HaCohen. 'Van de grote drie, Mulisch, Reve en Hermans, werd decennialang alleen Mulisch vertaald.'

Dat verandert langzaam. Hermans is via HaCohen bezig aan een inhaalslag. Na het succes van zijn eerste Hermansvertaling, *Nooit meer slapen*, verschijnt in maart

de Hebreeuwse vertaling van *De donkere kamer van Damokles*, de oorlogsroman waarin de hoofdpersoon bij het verzet betrokken raakt en achteraf niet duidelijk is wie zijn opdrachtgever was – en of die eigenlijk wel bestond. De vertaler is benieuwd hoe het boek zal worden ontvangen. ‘Het boek gaat over de Tweede Wereldoorlog, maar vervaagt de grenzen tussen fantasie en realiteit, tussen goed en kwaad,’ zegt hij. ‘Wij Israëliërs houden van simpelere verhalen over de oorlog.’

Kunstenaar

HaCohen ziet zichzelf als ‘uitvoerend kunstenaar’. ‘Vertalen is een creatief werk, al is het meer aan regels gebonden dan het schrijven van originele teksten.’ Fan van een auteur kan een vertaler niet zijn, vindt HaCohen. ‘Je ziet de tekst van zo dichtbij, met al zijn zwakkere plekken en gebreken, dat je geen fan van de schrijver kunt blijven, net als je geen fan van je partner kunt zijn.’ Wel moet hij de schrijver en vooral de tekst waarderen. ‘Anders doe je het alleen voor het geld, en dat is vreselijk.’

HaCohen vergelijkt de relatie met een gearrangeerd huwelijk. ‘Het hoeft niet de liefde van mijn leven te zijn, maar je moet wel met elkaar kunnen leven.’ Toen HaCohen eens *Der Witz* van Sigmund Freud moest vertalen, smeekte hij zijn uitgever na tweederde van de vertaling of hij in aanmerking kon komen voor strafvermindering. Dat was maar half als grap bedoeld: ‘Ik haatte het. Ik moest de grappen letterlijk vertalen. Door zo’n letterlijke vertaling slaan grappen dood, maar een alternatieve grap in het Hebreeuws verzinnen mocht niet, want Freud was “heilig”. Vervolgens moest ik de grap ook nog eens uitleggen in de voetnoot – een dubbele moord op de grap. Het was mijn eerste en laatste Freud.’

HaCohen vertaalt naast Nederlands en Duits ook Ge’ez, ook wel klassiek Ethiopisch genoemd, een eeuwenoude taal die niet meer wordt gesproken. ‘De taal was niet zo moeilijk om te leren want het is een semitische taal,’ vertelt hij. ‘Alleen het schrift, met ruim tweehonderd tekens, was even wennen. Bovendien moest ik voor de vertaling ook het Hebreeuws opnieuw leren, voor de verschillende historische lagen van de taal.’

Zijn grootste project, de vertaling van het nationale standaardwerk *Kebra Nagast* (‘De glorie van koningen’), kwam wederom voort uit maatschappelijke betrokkenheid. ‘Ethiopië en Ethiopiërs zie je hier in Israël in het nieuws alleen in verband met discriminatie, protest, geweld, armoede... Ik wilde eens iets anders vertellen over Ethiopië: een heel oude, rijke cultuur die zich verbonden voelt met de Bijbel en Israël.’ Hij kreeg in 2010 een Israëliëse onderscheiding voor zijn vertaling. HaCohen digitaliseerde daarnaast een klassiek-Ethiopische Bijbelvertaling, tot grote vreugde van de Ethiopische en academische gemeenschap.

De onzekerheid over zijn Nederlands wijt HaCohen aan de manier waarop hij die taal heeft geleerd, in stukjes en brokjes. Ran werd in 1964 Rotterdam geboren toen zijn Israëliëse ouders daar een jaar woonden, maar groeide verder op in de Israëliëse kuststad Haifa. Hoewel zijn moeder van Nederlandse afkomst was en zijn

Duitse grootouders van vaderskant in Haifa vlakbij woonden, waren Nederlands en Duits in zijn kindertijd verboden talen.

‘Dat paste helemaal in de ideologie van die tijd,’ vertelt HaCohen. ‘We waren nu hier in Israël, het verleden bleef het verleden. Iedereen moest dezelfde taal spreken, dus de kinderen moesten in het Hebreeuws opgroeien.’ Toen zijn vaders vader het eens waagde de vijf- of zesjarige Ran wat Duitse woorden bij te brengen – stoel, tafel, boom –, greep zijn moeder in: dit was de eerste en laatste keer. Nederlands spraken zijn ouders soms onderling als geheimtaal. ‘Mij klonk het dus niet vreemd, maar ik snapte er geen woord van.’

Voor de jonge Ran vertegenwoordigden de drie talen in zijn familie drie verschillende werelden. Hebreeuws was thuis, de taal die hij overal om zich heen hoorde en die hij ook zelf sprak. Duits was het huishouden van opa en oma in Haifa. Nederlands hoorde bij zijn grootvader aan moederskant, al werd de taal bij zijn opa thuis in Jeruzalem nauwelijks gesproken. Zijn grootvader Bram de Jong noemde zich in Israël Avraham Yinnon en wilde na zijn emigratie naar Israël, kort na de oorlog, niets meer van Nederland en de Nederlanders weten. Daar zou hij decennia later op terugkomen. Hij gaf zijn kleinzoon in Haifa per brief vanuit Jeruzalem Nederlandse les en was ook degene die HaCohen Max Havelaar zou geven, het boek dat zijn eerste literaire vertaling zou worden. Dat gebeurde toen opa hem in 1991 bezocht in de Belgische stad Leuven, waar Ran destijds literatuurwetenschap studeerde.

‘Als kind dacht ik dat de verschillende levenssferen veel met de taal te maken hadden, dat intrigeerde me,’ aldus HaCohen. De stap naar vertalen was daarna niet zo groot. ‘Je wilt een brug slaan tussen de talen, iets van daar naar hier halen, je omgeving hopelijk beïnvloeden door een heel klein beetje van je andere identiteit laten zien.’ Van het feit dat hij buiten Israël was geboren, was hij zich zeer bewust. ‘Ik voelde dat ik anders was dan andere kinderen in de klas,’ schrijft hij. ‘In Israël heerste heel sterk de mythe van de “tsabbar” (cactus), de in Israël geboren Israëliër die ruwer en sterker zou zijn dan Joden die vanuit een ander land waren geïmmigreerd. Daar kon ik me niet mee identificeren. Misschien was ik ook niet ruw genoeg, en zocht ik daarom een positieve identiteit in die andere talen, Duits en Nederlands.’

Politiek mens

Bij HaCohen thuis zijn sporen van Ethiopische cultuur te vinden – een schilderij dat prominent in de woonkamer hangt, beeldjes en bekers – en ook Nederlandse elementen. Delfts blauwe tegeltjes aan de keukenmuur verbeelden oude ambachten, van ‘Veender’ tot ‘Lootgieter’. Voor zichzelf kan HaCohen niet kiezen wat zijn hoofdambacht is; behalve vertaler is hij literatuurwetenschapper en docent op de Universiteit van Tel Aviv. Later in het gesprek zegt hij: ‘Ik ben eigenlijk meer een politiek mens dan een vertaler. De vertalingen waar ik me het meest voor heb ingezet, hebben allemaal een politieke of maatschappelijke betekenis.’ Op zijn verlanglijstje staan onder meer nog de klassieker *Karakter* van Bordewijk. ‘Van Hella Haasse is

ook niets in het Hebreeuws vertaald, helaas,' zegt hij. 'De Indonesische hoek is met Max Havelaar nog lang niet uitgeput.'

Zijn volgende vertaling staat al vast: HaCohen vertaalt nu het zesde boek van Anna Enquist. 'Kwartet is aan de beurt.' Voordat HaCohen de boeken van Enquist begon te vertalen, had nauwelijks iemand in Israël van de schrijfster gehoord. 'Nu zijn er echt fans van Anna Enquist hier, die mij vragen wanneer de volgende vertaling eindelijk uitkomt,' vertelt hij. 'Ik denk dat haar simpele manier van gevoelens weergeven mensen aanspreekt. Zonder melodrama, al is het plot nog zo dramatisch.' Voor HaCohen vertegenwoordigt Enquist ook de eenvoud en bondigheid van het Nederlands tegenover het Hebreeuws, dat theateraler en breedspakiger is. 'Nederlanders schrijven bijna zoals ze spreken,' schrijft hij. 'In het Hebreeuws is er nog steeds een behoorlijke afstand tussen schrijf- en spreektaal. Als ik een dialoog vertaal naar het Hebreeuws, is het moeilijk om die net zo natuurlijk en informeel te laten klinken.'

Net als elke andere taal bevat ook het Nederlands formuleringen waar vertalers hun tanden op stukbijten. Wat is écht onvertaalbaar? 'Straatnamen!' verzucht HaCohen. 'In het Hebreeuws is alles gewoon "straat", in Nederland heb je dan al die adjectieven: Korte Kromsteeg, Joodenbreestraat. Moet ik dat als "de brede straat van de Joden" vertalen? Of heet de straat nu "Jodenstraat", en is hij breed? Of heet de straat gewoon "Jodenbree"? Nog afgezien van monsters als de Oudezijds Voorburgwal en de Oudezijds Achterburgwal – twee woorden, zeven lettergrepen voor een straat die niet eens straat heet... Vreselijk! Soms maakt de straatnaam niet zoveel uit, maar in andere gevallen is die echt van belang voor de tekst, zoals het verschil tussen Oudezijds Voor- en Achterburgwal in *De donkere kamer van Damokles*. Bij elke nieuwe vertaling worstel ik er mee.'